

ПЕРЦЕПЦИЈА ПРОБЛЕМА БЕЗБЕДНОСТИ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА

Сажетак: У раду су представљени резултати истраживање перцепције проблема безбедности осуђених лица на издржавању казне затвора. Узроком је обухваћено 120 лица који су казне издржавали на Затвореном одељењу Окружног затвора у Новом Саду. Анализа ставова вршена је применом посебно дизајнираног упитника који је кроз 15 ајтема утврђивао ставове према формалноправним оквирима одржавања безбедности и дисциплине, проблему насиља међу осуђеницима, проблему насиља према припадницима службе обезбеђења, као и према одређеним превентивним стратегијама датог контекста. Резултати истраживања упућују на неефективност постојећег законског оквира у погледу безбедносних изазова, присутност свих форми насиља у осуђеничком колективу, као и сложене мултипле изазове који се представљају пред службена лица у погледу сузбијања предметне појаве.

Кључне речи: Затвор, насиље, превенција, ставови

Увод

Казна затвора представља један од базичних модела друштвеног реаговања према прекршиоцима кривичноправних норми. Тоталитарне установе се врло прецизним уређењем које се у суштини заснивају на депривацији различитих слобода постављају се као турбулентни простор социјалне изолације и сегрегације, ретрибуције и коначно психо-педагошког третмана.¹

Опажањем рада затвора у Републици Србији стиче се утисак да установе овог типа примарно инсистирају на изолационом и казненом аспекту, уз наглашавање превенције безбедносних проблема. Ово и не чуди с обзиром на чињеницу значајне пребукираности смештајних капацитета и ограничености

¹ Игор Бојанић, Марин Мрчела, (2006). Сврха кажњавања у контексту шесте новеле Казненог закона, Хрватски летопис за казнено право и праксу, 13(2), стр. 431-449; Миленко Радоман, (2013). Пенологија и казнено извршно право, Београд; Горан Јованић, (2004). Problems in perpetration of long-lasting imprisonment infliction. Истраживања у дефектологији, (4), стр. 183-196.

доступних ресурса, односно, особености групног контекста смештаја хетерогене групе осуђених лица оптерећених бројним психолошким и психијатријским проблемима.²

Субкултура базирана на неформалној хијерархији вишеструко је мапирана као склона насиљу, како унутар групе самих осуђених лица, тако и према лицима ангажованим у служби обезбеђења. Психолошко, физичко па и сексуално насиље отуда се запажа у радовима бројних аутора, као врло важан безбедносни изазов.³

На другој страни, стресогени контекст рада у пеналним условима неретко доводи до прекомерне употребе средстава принуде од стране службених лица.⁴ Поменути проблем прекобројности, тенденције осуђених лица да померају васпитне и безбедносне границе, али и аутократски ставови службе обезбеђења идентификовани су као варијабле које могу утицати на појаву неоправданог физичког насиља, па и тортуре над осуђеним лицима.

О озбиљности датог проблема сведоче и резултати различитих студија спроведених у међународном и регионалном оквиру. Тако рецимо Волф и сарадници на узроку од 7.221 осуђеног мушкарца и 564 осуђене жене идентификују преваленцу напада међу осуђеницима у распону од 129 до 346 на 1000, односно преваленцу напада осуђеника према припадницима службе за обезбеђење у распону од 83 до 321 на 1000.⁵

Сличне резултате представљају и Стукман-Џонсон и Струкман-Џонсон који на узроку од 7.032 осуђена лица и 1.936 лица ангажованих у служби обезбеђења налазе врло високу учесталост сексуалног насиља у пеналним установама. Тако дати аутори налазе да је 21% осуђеника имало најмање једну епизоду искустава сексуалног насиља током издржавања казне, где је 7% испитаника било силовано у установи у којој актуелно издржава казну.⁶

Озбиљност безбедносних проблема нотирана је и у истраживањима спроведеним у региону. Михоци тако анализирајући дати оквир у хрватским затворима налази да се годишње евидентира у просеку око 250 физичких сукоба између осуђеника. При томе треба имати на уму да су датом статистиком обухваћени само они најрадикални случајеви, који су по правилу праћени те-

² Nebojša Macanović, (2007). Formal and informal systems in prison. *Temida*, 10(4), str. 57-61.; Fazel, S., Bains, P., & Doll, H. (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*, 101(2), str. 181-191.; Baillargeon, J., Binswanger, I. A., Penn, J. V., Williams, B. A., & Murray, O. J. (2009). Psychiatric disorders and repeat incarcerations: the revolving prison door. *American Journal of Psychiatry*, 166(1), str. 103-109.

³ Lahm, K. F. (2009). Inmate Assaults on Prison Staff A Multilevel Examination of an Overlooked Form of Prison Violence. *The Prison Journal*, 89(2), str. 131-150.; Patrick, S. (1998). Differences in inmate-inmate and inmate-staff altercations: Examples from a medium security prison. *The Social Science Journal*, 35(2), str. 253-263.

⁴ Garland, B. (2002). Prison treatment staff burnout: Consequences, causes and prevention. *Corrections Today*, 64(7), 116-121.; Bowker, L. H. (1980). *Prison victimization*. New York: Elsevier.

⁵ Wolff, N., Blitz, C. L., Shi, J., Siegel, J., & Bachman, R. (2007). Physical Violence Inside Prisons: Rates of Victimization. *Criminal justice and behavior*, 34(5), str. 588-599.

⁶ Struckman-Johnson, C., & Struckman-Johnson, D. (2000). Sexual coercion rates in seven Midwestern prison facilities for men. *The Prison Journal*, 80(4), 379-390.

лесним повредама, док је тамна бројка застрашивања и непријављених случајева насиља драстично виша.⁷

Важне податке у овом контексту представљају и Ковчо-Вукадин и Михоци. Наиме, дати аутори анализирајући 99 напада на службене особе у хрватском пеналном систему, посебно наглашавају изложеност припадника службе обезбеђења, те упућују да се напади најчешће дешавају приликом упозорења или одбијања наредбе, те кршења кућног реда.⁸

Коначно, осврнувши се на национални оквир ваља поменути и допринос Јованића (2014) који је на узорку од 184 осуђена лица у четири установе за извршење кривичних санкција утврђивао степен депривације сигурности осуђених лица. Тако резултати дате студије упућују да је 15% осуђених лица искусило низак степен, 56 % повишен степен, а 28% висок степен депривације сигурности.⁹

Управо у контексту претходних напомена постављају се и циљеви овог рада. Наиме, аутори ће у даљем тексту представити резултате истраживања које се односи на анализу ставова осуђених лица у погледу перцепције безбедносних проблема током издржавања казне затвора. Поред осврта на процедуралне и формално правне оквире категоризације и смештаја осуђених лица, у раду ће се посебна пажња посветити проблему насиља међу самим осуђеницима, затим проблему насиља осуђеника према службеним лицима, те повратно односу службе обезбеђења и примена мера принуде. Коначно, сегмент истраживања биће посвећен превентивним опцијама у овом контексту, као и перцепцији ризика који се тиче заразних болести у пеналним условима.

Методологија истраживања

Истраживање је спроведено на узорку од 120 осуђених лица која се налазе на издржавању казне затвора у Окружном затвору у Новом Саду. Сва лица обухваћена узорком категорисана су у В-1 или В-2 групу Затвореног одељења, а осуђена су за разноврсна кривична дела. Од тог броја 40 (33,3%) лица актуелну казну издржавало је због почињеног имовинског деликта (крађа, тешка крађа), 30 (25%) кривична дела са елементима насиља (разбојништво, разбојничка крађа, изнуда, принуда, лака и тешка телесна повреда, насиље у породици, насиље на спортским приредбама), 10 (8,3%) лица казну је издржавало због почињеног кривичног дела против брака и породице, а које не подразумева примену насиља, 10 (8,3%) лица било је осуђено због кривичног дела против привреде, а 30 (25%) лица због кривичног дела против здравља људи. Од укупног броја испитаника обухваћених узорком 98,6% (N=118) чине криминолошки повратници, док су само два лица (1,4%) првопреступници. У једнаком уделу, против 98,6% лица воде се нови кривични поступци. У погледу степена

⁷ Miroslav Mihoci, (2006). Sigurnost kaznionica i zatvora. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 13(2), str. 879-905.

⁸ Vukadin Kovčo, I., & Miroslav Mihoci, (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 17(1), str. 333-367.

⁹ Goran Jovanić, (2014). Sigurnost u zatvoru. Specijalna edukacija i rehabilitacija, 13(2), str.141-172.

ризика 9 (7,5%) лица је идентификовано са средњим степеном ризика, док су остала лица идентификована у високим партицијама. Коначно, 11 (9,1%) категорисано је у В-2 групу, док је 109 (90,9%) лица категорисано у В-1 групу. Просечна старосна доб лица обухваћених истраживањем је 31 година старости.

Инклузивни критеријум, приликом одабира узорка подразумевао је да су испитаници били на издржавању казне најмање шест месеци пре анкетирања, не рачунајући период притвора и боравка у Пријемном одељењу.

Прикупљање података вршено је посебно дизајнираним упитником. Валидација упитника остварена је кроз фокус групу коју су чинили професори Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду. Тако поред основних демографских података који се прикупљају у првом делу инструмента, други део садржи 30 ајтема са тврдњама које се тичу проблема категоризације лица, перцепције оправданости покретања дисциплинских поступака и применености дисциплинских кажњавања, примене мера принуде од стране осуђених лица, као и насиља међу самим осуђеним лицима. Испитаници, обухваћени истраживањем, своје одговоре, односно ставове исказивали су на петостепеној Ликертовој скали, са одговорима у распону од нимало се не слажем, до потпуно се слажем. Са циљем поштовања економичности рада у раду су приказани ставови само на 15 најрепрезентативних ајтема.

Прикупљени подаци подвргнути су квантитативној и квалитативној анализи. У оквиру квантитативне анализе израчунати су дескриптивни статистички показатељи (фреквенције, проценти и средње вредности), након чега су примењене методе статистичког закључивања (хи-квадрат тест). Статистичка обрада прикупљених података вршена је применом статистичког програма СПСС 19. Са циљем поштунијег разумевања добијених резултата спроведен је и семиструктурирани интервју на теме које су у вези са предметним ајтемама.

Резултати истраживања

Резултати спроведеног истраживања подељени су у неколико сегмената. Тако су испитаници у првом делу одговарали на тврдње које се тичу ставова према Одлуци о програму поступања. На ајтему број 1 исказивали су одговоре у односу на тврдњу „Категоризација и смештај лица на затворено одељење нису извршени сходно стварном безбедносном ризику који осуђеник представља“. У вези са предметним ајтемом 111 (92,5%) лица исказало је ставове потпуног или делимичног слагања, док је 9 (7,5%) испитаника изнело неодређене ставове. При томе утврђена средња вредност на нивоу целокупног узрока идентификована је на нивоу од 4,85.

Утврђујући везу између исказане валенце ставова и независних варијабли није утврђена статистичка веза посматрано у односу на групу у коју је лице категорисано, идентификовани степен ризика, кршење дисциплинских правила, као ни природу извршеног кривичног дела. Дата природа везе није утврђена ни у погледу година старости осуђених лица.

Ставови на ајтему 2 исказивани су у односу на тврдњу „Бодови добијени применом Упитника за брзу процену осуђених лица на казну до и три године

не сведоче верно о безбедносном ризику које осуђено лице представља“. Поново, у односу на дату тврдњу приметан је висок консезус испитаника, где је утврђено да је 107 (89,16%) испитаника исказало тврдње делимичног или потпуног слагања, 4 (3,3%) исказало не неодређене ставове, док 9 (7,5%) осуђених лица није било сагласно у погледу нерелијабилности примењеног инструмента. Посматрано на нивоу средње вредности приметна је снажна валенца слагања са утврђеном вредношћу од 4,80.

Утврђујући вредности хи-квadrата нису утврђене статистички значајне разлике у односу на горе поменуте независне варијабле. Тек статистички сигнификантним поставља се веза у односу на утврђени степен ризика ($\chi^2(1) = 12.284$, $p < .01$, Cramer's $= .576$), при чему су сви испитаници са средњим степеном ризика изнели ставове неслагања у односу на предметну тврдњу садржану на ајтему 2.

Табела 1. Перцепција објективности процене и ефективности дисциплинских санкција

	Н	Средња вредност	Стд. девијација
Ајтем 1 - Објективност категоризације лица	120	4.85	.339
Ајтем 2 - Релијабилност Упитника за процену	120	4.80	.251
Ајтем 3 - Оправданост дисциплинских пријава	120	3.45	.302
Ајтем 4 - Ефективност дисциплинских санкција	120	3,76	.042

Ајтем број 3 садржао је тврдњу „Дисциплинске пријаве се пишу за ситуације које не ремете функционисање и дисциплину у установи“. За разлику од претходно представљених резултата на датом ајтему примените су извесне неуједначености. Тако је посматрано на ниову обухваћеног узрока 79 (65,8%) испитаника изнело тврдње делимичног или потпуног слагања, 5 (4,16%) испитаника није имало јасно опредељен став, док је 36 (30%) изнело тврдње делимичног или потпуног неслагања. Добијени резултат исказан је средњом вредношћу на ниову 3,45.

Утврђивањем хи-квadrата статистичка веза није утврђена у односу на групу у коју је лице категорисано, идентификовани степен ризика, као ни природу извршеног кривичног дела. Наведена веза није утврђена ни у погледу година старости осуђених лица. Ипак, ставови слагања осуђених лица доведени су у статистичку везу са дисциплинским кажњавањем, при чему, очекивано, сва лица која су дисциплински санкционисана износе ставове слагања са изнетом тврдњом на предметном ајтему ($\chi^2(1) = 13.233$, $p < .01$, Cramer's $V = .555$),

Наредни ајтем садржао је тврдњу „Законом предвиђене дисциплинске санкције током издржавања казне не утичу битно на промену понашања осуђених лица и дисциплину на блоку“. Анализом добијених резултата поново су приметни неуједначени одговори. Тако 80 (66,6%) испитаника износе ставове делимичног или потпуног слагања док 1 (0,83%) нема јасно опредељен став. Коначно, 39 (32,5%) испитаних лица изнело је став сходно коме се законом предвиђене дисциплинске санкције могу сматрати ефективним у контексту одржавања безбедности и дисциплине у затворима. Добијени резултат исказан је средњом вредношћу на ниову 3,76.

Као и у претходном случају статистички значајна веза утврђена је у односу на варијаблу дисциплинског кажњавања ($\chi^2(1) = 8.665, p < .01, \text{Cramer's } V = .449$) где су лица која су дисциплински санкционисана практично у целости изнела ставове слагања са изнетом тврдњом о неефективности наведених мера. Иста валнеца ставова и природа статистичке везе утврђена је и у односу на природу почињеног кривичног дела ($\chi^2(1) = 4.00, p < .05, \text{Cramer's } V = .14$), где су доминантно ставове слагања на предметном ајтему износила лица осуђена за насилна кривична дела.

У погледу безбедносног потенцијала који носе различите дисциплинске санкције осуђена лица су исказивала ставове на ајтему 5. Тако су лица износила ставове у погледу ефективности примене укора, ограничења или забране примања пакета до три месеца, одузимања додељених проширених права и погодности, ограничења или забране располагања новцем у заводу до три месеца и упућивања у самицу у слободно време или током целог дана и ноћи, а према тврдњи „*Наведене мере могу се сматрати ефикасним у погледу одржавања безбедности и дисциплине на блоку*“.

Анализом добијених резултата, посматрано на ниову средњих вредности запажа се да осуђена лица законом предвиђене дисциплинске мере не сматрају ефективним у безбедносно и дисциплинско корективном смислу. Наиме, када је у питању мера укора, ограничења или забране примања пакета до три месеца, одузимање додељених проширених права и погодносит, као и ограничење или забрана располагања новцем у заводу практично сви испитаници су изнели ставове сходно којима наведене мере не остварују очекиване резултате. О овоме сведочи и средња вредност која иде у распону од 1.13 до 1.20. Тек нешто виши ниво средње вредности, односно ставови који упућују на позитивну оцену ефективности законом предвиђених мера односе се на упућивања у самицу, а о чему сведочи средња вредност на ниову 3,02.

Табела 2. Ставови о ефективности дисциплинских мера у погледу одржавања безбедности

Ајтем – 5	Н	Средња вредност	Стд. девијација
Укор	120	1.15	.319
Ограничење или забрана примања пакета до три месеца	120	1.20	.151
Одузимање додељених проширених права и погодности	120	1.09	.202
Ограничења или забране располагања новцем у заводу	120	1.13	.103
Упућивање у самицу у слободно време или током целог дана и ноћи	120	3.02	.205

Када је у питању утврђивање везе између зависних и независних варијабли није утврђена статистички значајна веза у односу на групу у коју је лице категорисано, идентификовани степен ризика, кршење дисциплинских правила, старост осуђених лица, као ни природу извршеног кривичног дела.

Ипак, када су у питању посебне мере попут смештаја под појачани надзор (ОПН), приметни су значајно другачији резултати. Наиме, 95 (79,16%) испитаника изнело је ставове сходно којима се се делимично или потпуно слажу са тврдњом да је одређивање мере боравка у ОПН-у ефикасно у погледу одржавања безбедности и дисциплине. 8 (6,6%) није имало јасно дефинисан одговор, а само 17 (14,16%) је сматрало наведену меру неефикасном. О овоме сведочи и просечна вредност од 4,21 исказна у односу на тврдњу „Изрицање мере ОПН-а значајно утиче на корекцију понашања осуђених лица и одржавање безбедности и дисциплине“. Анализом хи-квдрата није потврђена статистички значајна веза независних варијабли и ставова исказаних на предметном ајтему.

Табела 3. Ставови о ефикасности посебних мера и мера принуде

Ајтем 6	Н	Средња вредност	Стд. девијација
Смештај под појачани надзор	120	4.21	.319
Мере принуде	120	2.58	.214

Ајтем 7 садржао је изјаву „Служба обезбеђења неоправдано и прекомерно примењује мере принуде према осуђеним лицима“. Тако је на анализираним узорку утврђено да 92 (76,6%) испитаника износи ставове делимичног или потпуног неслагања, 12 (10%) лица износи неопредељене ставове, а 16 (13,3%) ставове делимичног или потпуног слагања. Посматрано у истој равни доминантни ставови неслагања исказани су и на нивоу средње вредности од 2,58. Анализом хи-квдрата статистички сигнификантна веза утврђена је само у односу на категорију лица која су осуђена за кривична дела против здравља ($\chi^2(1) = 4.20, p < .05, \text{Cramer's } V = .17$), док друге посматране независне варијабле нису доведене у везу са исказним ставовима. Тако дата група осуђених лица чешће износи ставове слагања са наведеном тврдњом уз елаборације о постојању тортуре.

Други део истраживања односио се на перцепцију различитих варијабли које су у вези са безбедносним проблемима унутар групе осуђених лица. Тако је ајтем 8 садржао три изјаве, а с обзиром на различите облике насиља „Физичко/психичко/сексуално насиље међу осуђеним лицима представља велики проблем током издржавања казне затвора“. Статистичком анализом представљени су доста хетерогени резултати. О овоме сведоче и различите средње вредности, при чему када је у питању сексуално насиље испитаници су исказали доминантно ставове неслагања са предметном тврдњом и то 91 (75,83%), а што је репрезентовано средњом вредношћу од 1,5. Када је у питању психолошко насиље, а које је укључило претње, увреде и одузимање пакета и гардеробе без примене силе већина испитаника 85 (70,83%) исказала је ставове делимичног или потпуног слагања, уз утврђену средњу вредност на нивоу од 3,96. Коначно, када је у питању физичко насиље приметни су слични резултати при чему је 73 (60,83%) испитаника исказало делимично или потпуно слагање уз утврђену средњу вредност од 3,67. Раније поменуте независне варијабле нису доведене у статистички сигнификантну везу са исказним ставовима.

Табела 4. Перцепција појединих врста насиља у пеналним условима

Ајтем 8	Н	Средња вредност	Стд. девијација	Слагање	Неодређено	Неслагање
Физичко насиље	120	3.67	.311	73 (60.8%)	29 (24.1%)	18 (15%)
Психолошко насиље	120	3.96	.212	85 (70.8%)	21 (17.5%)	14 (11.6%)
Сексуално насиље	120	1.51	.102	13 (10.8%)	16(13.3%)	91 (75.8%)

Ајтем 9 такође је садржао више изјава, а с обзиром на перцепцију различитих варијабли које утичу на чешћу појаву насиља. Тако су осуђена лица исказивала ставове у односу на постојање пребукираности соба и велики број лица на блоку, велики број зависника, велики број лица са психијатријским проблемима, припадност навијачким групама, недозвољену трговину и злоупотребу лековима, злоупотребу алкохола, коцкање и сиромаштво. На истом ајтему осуђена лица су исказивала ставове у односу на тврдње о утицају ранијих сукоба ван установе на учесталост насиља, постојање породичних проблема и неструктурираност слободног времена.

Анализирајући податке добијене на предметном ајтему посебно су нотирани проблеми великог броја зависника, пребукираности, трговине лековима, те проблеми који произилазе из сукоба које су осуђена лица имала на слободи. О овоме сведоче и просечне вредности у распону од 3,75 када су у питању сукоби са слободе, до чак 4,96 када је у питању присуство великог броја зависника на блоку.

На ајтему 10 испитаницима је представљена тврдња „Осуђеник никада не нападне командира ако га овај не испровоцира“, а у контексту процене перцепције насиља осуђених лица над лицима у служби за обезбеђење. Тако је практично целокупни узорак исказао ставове потпуног слагања са просечном средњом вредношћу од 4,96.

Табела 5. Перцепција чиниоца који утичу на учесталост насиља међу осуђеним лицима

Ајтем 9 –	Н	Средња вредност	Стд. девијација	Слагање	Неодређено	Неслагање
Пребукираност	120	4.67	.311	103 (85.8%)	15 (12.5%)	2 (1.6%)
Зависници	120	4.96	.212	118 (98.3%)	2 (1.6%)	/
Психијатријски пробл.	120	4.11	.102	91 (75.8%)	25 (20.8%)	4 (3.3%)
Навијачке групе	120	2.45	.111	19 (15.8%)	70 (58.3%)	31 (25.8%)
Трговина лековима	120	3.96	.159	69 (57.5%)	50 (41.6%)	1 (0.8%)
Злоупотреба алкохола	120	2.12	.346	11 (9.1%)	31 (25.8%)	78 (65%)
Коцкање	120	3.12	.278	21 (17.5%)	75 (62.5%)	24 (20%)
Сиромаштво	120	1.91	.315	24 (20%)	15 (12.5%)	81 (67.5%)
Породични проблеми	120	3.25	.311	21 (17.5%)	78 (65%)	21 (17.5%)
Сукоби са слободе	120	3.75	.115	55 (45.8%)	67(55.8%)	2 (1.6%)
Неструктурираност сл. времена	120	1.75	.164	16 (13.3%)	11 (9.1%)	93 (77.5%)

Ипак, нешто другачији резултати су приметни у контексту ставова исказаних на ајтему 11, а који је садржао тврдњу „Поједина осуђена лица повремено покушавају да заплаше командире“. Наиме, у односу на предметну тврдњу 65 (54.16%) лица изнело је ставове делимичног или потпуног слагања, 37 (30.83%) није имало јасно опредељене ставове, а само 18 (15%) испитаника

изнело је ставове делимичног или потпуног неслагања. О валенци става која упућује на праксу покушаја застрашивања службених лица сведочи и средња вредност од 3,65.

Када је у питању утврђивање везе између исказаних ставова и независних варијабли, утврђено је постојање статистички сигнификантне везе у односу на године старости, ($\chi^2(1) = 8.621, p < .01$, Cramer's $V = .441$) где је нотирано да старији осуђеници од 45 година и млађи од 25 дају чешће одговоре слагања. Иста природа везе утврђена је и у односу на лица која су извршила кривична дела имовинске природе без елемената насиља ($\chi^2(1) = 7.365, p < .05$, Cramer's $V = .249$).

Табела 6. *Перцепција насиља осуђених лица према лицима запосленим у служби обезбеђења*

	Н	Средња вредност	Стд. девијација
Ајтем 10 – Напад на командира	120	4.96	.211
Ајтем 11 – Застрашивање командира	120	3.65	.218

Сегмент анализе ставова обухваћен ајтемом 12 односио се на перцепцију опасности ХИВ и ХЦВ инфекције током издржавања казне. Тако је дати оквир анализиран кроз три изјаве: „Постоји опасност да ћу се случајно заразити ХИВ-ом или хепатитисом током издржавања казне због боравка у соби са зараженим осуђеницима“ и изјаву „Постоји опасност да би могао доћи у физички сукоб са другим осуђеним лицем и тако се заразити ХИВ-ом или хепатитисом“. Додатно, исти ајтем садржао је и изјаву „Постоји опасност да би могао бити жртва сексуалног насиља током издржавања казне и на тај начин се заразити ХИВ-ом или хепатитисом“.

Анализом добијених резултата запажа се да 98 (81.66%) лица износи ставове делимичног или потпуног неслагања. При томе ваља запазити да од наведеног броја само 8 (6.66%) испитаника износи ставове потпуног неслагања. Надаље, 5 (4.16%) лица износи неопредељене ставове, док 17 (14,1%) износи ставове који упућују на бојазан наведеног типа инфекције. О валенци става говори и утврђена средња вредност на нивоу од 2,31.

Ипак, када је у питању перцепција опасност инфекције која је резултат физичког сукоба, приметни су значајно другачији резултати. Тако 81 (67.5%) лица износи ставове сходно којима позитивно процењује постојање опасности наведеног вида инфекције, 15 (12.5%) нема јасно опредељен став у односу на дату тврдњу, а 24 (20%) износи ставове неслагања у односу на предметну тврдњу. Када је у питању процена статистичке везе зависних и независних варијабли, ваља напоменути да је дата природа веза израчунавањем хи-квадрата утврђена у односу на старосну доб, ($\chi^2(1) = 6.315, p < .05$, Cramer's $V = .129$), где су скоро сва лица млађа од 30 година изражавала ставове слагања и бојазан од наведеног типа инфекције. У односу на друге независне варијабле није утврђено постојање статистички сигнификантне везе.

Напоследку, када је у питању перцепција опасности ХИВ и ХЦВ инфекције, а која је резултат искуства сексуалне виктимизације током издржавања

казне 12 (10%) испитаника је исказало ставове потпуног или делимичног слагања са предметном тврдњом, док нису идентификовани испитаници са неодређеним одговорима. У истом контексту утврђена је средња вредност од 1,73, док није утврђена статистички сигнификантна веза између зависне и независних варијабли.

Последњи сегмент истраживања односио се на перцепцију превентивних стратегија које се могу применити у контексту остваривања вишег нивоа безбедности осуђених лица током издржавања казне. Тако је на ајтему 13 попуњено неколико тврдњи које се тичу различитих чиниоца који могу утицати на смањење насиља на релацији осуђено лице-припадник службе обезбеђења.

Анализом добијених резултата на предметном ајтему највиши консезус осуђених лица у погледу изнетих ставова односио се на увођење објективне спољашње инстанце контроле којој би било могуће упутити жалбу. Наиме, на нивоу целокупног узорка 111 (92,5%) испитаника изнело је ставове делимичног или потпуног слагања са изнетом тврдњом, док је 9 (7,5%) изнело неодређене ставове. Нису идентификована лица која су изнела ставове делимичног или потпуног неслагања у односу на дату тврдњу.

Практично истоветни резултати представљени су у односу на тврдњу да би се виши ниво безбедности могао обезбедити дисциплинским кажњавањем припадника службе обезбеђења, где је 107 (89,16%) испитаника сматрало наведени вид поступања ефективним у контексту редукције насиља. Поново нису идентификована лица која су изнела ставове неслагања у односу на дату тврдњу.

Нешто нижи резултати приметни су пак када је у питању додатна обука командира, а као чинилац који може утицати у датом оквиру. Тако је 81 (67,5%) лица изнело ставове делимичног или потпуног слагања са наведеном тврдњом, 13 (10,83%) није имало јасно опредељене ставове, а 26 (21,66%) лица се потпуно или делимично није сложило са наведеном тврдњом.

Табела 7. Могуће превентивне стратегије редукције насиља

Ајтем 13	Н	Средња вредност	Стд.девијација
Спољашња контрола	120	4.86	.211
Дисциплинско кажњавање	120	4.75	.214
Обука припадника страже	120	3.81	.114

На истом ајтему анализирани су и ставови према другим облицима превентивног поступања. Тако у упитником садржане тврдње „Потребно је повећати број командира на блоку како би се осигурао виши ниво безбедности“, „Потребно је увести видео надзор како би се осигурао виши ниво безбедности“ и „Потребно је повећати број претреса и контролу недозвољених ствари на блоку како би се осигурао виши ниво безбедности“.

Табела 8. Могуће превентивне стратегије редукције насиља

Ајтем 13	Н	Средња вредност	Стд.девијација
Број командира	120	1.26	.213
Видео надзор	120	1.55	.114
Претрес и контрола	120	1.41	.124

Анализом добијених резултата на предметном ајтему, а у односу на претходно представљене тврдње приметан је врло јасан консензус ставова. У том смислу сведоче и врло ниске средње вредности ставова слагања сходно којима осуђена лица не виде предвиђене превентивне стратегије као потенцијално ефективне.

У погледу анализе ставова осуђених лица репрезентативним се постављају и подаци добијени на ајтему 14. Тако је дати ајтем садржао изјаву „Неформални систем у затвору је снажнији од свих могућих безбедносних мера предузетих од стране службе обезбеђења“. Наиме, испитаници обухваћени истраживачким узроком су практично једногласни у оцени диспропорционалне снаге неформалног и формалног система унутар пеналних установа. О овоме сведочи и просечна вредност добијена на предметном ајтему на нивоу од 4,98.

Напоследку, важним резултатима постављају се подаци добијени на ајтему 15, а где су испитаници износили ставове према тврдњи „Потребно је формирати посебно одељење или омогућити трајно усамљење за одређене категорије осуђених лица“. Тако су у истом контексту као значајне мапиране категорије старих лица, зависника, лица оптерећених психијатријским дијагнозама (психотичног и граничног нивоа) и лица која су починила кривична дела сексуалне природе.

Табела 9. Одељење за посебне групе осуђених лица

Ајтем 13	Н	Средња вредност	Стд. девијација
Стара лица	120	2.16	.113
Зависници	120	3.35	.124
Осуђеници са психијатријским (психотичним и граничним) дијагнозама	120	3.41	.125
Сексуални преступници	120	4.45	.454

Наиме, анализом добијених резултата тек виши ниво ставова слагања у погледу потребе сепарације одређених група осуђених лица, а у сврху остваривања вишег нивоа безбедности, доводи се у везу са сексуалним преступницима. Тако посматрано на обухваћеном узроку чак 106 (88,33%) испитаника изнело ставове потпуног или делимичног слагања, 8 (6,66%) неопредељене ставове, а 6 (5%) ставове делимичног или потпуног неслагања. У контексту израчунавања хи-квадрата и везе независних и зависне варијабле нису утврђене сигнификантне вредности.

Дискусија

Спроведено истраживање покушало је да обухвати неколико различитих аспеката проблема перцепције безбедности у затворима од стране осуђених лица. У том смислу представљени су ајтеми који садрже најрепрезентативније податке, а у контексту односа наведене категорије лица према формално правним оквирима одржавања безбедности у пеналним установама, проблема на-

сиља међу осуђеним лицима, проблема насиља према и од стране припадника службе безбедности, као и у према могућим превентивним стратегијама.

Осврнувши се на резултате представљене на ајтему 1 и 2 запажа се значајан консезус ставова осуђених лица у погледу нерелијабилности и необјективности процене, те последичне категоризације и смештаја. Премда је за очекивати да лица која су смештена на Затворено одељење неће бити задовољна Одлуком о програму поступања, мора се напоменути да су метријске карактеристике примењеног инструмента за процену ризика уистину врло дискутабилне, а што води бројним безбедносним импликацијама.

Тако је у пракси уочено да се у наведено одељење смештају лица пре свега сходно идентификованом глобалном степену ризика, који не диференцира безбедносни ризик. На тај начин, у пракси се дешава да у Затвореном одељењу буду смештена лица, повратници, која сходно својим психо-физичким карактеристикама представљају маргиналан безбедносни ризик, али код којих је утврђен висок степен вероватноће рецидива. У оваквој ситуацији, физички слаба, неагресивна и дисциплински коректна лица бивају смештена у пребукирани оквир Затвореног одељења. Јасно, на овај начин долази до последичног појачавања виктимогеног ризика и могућности да постану жртве неког облика насиља.

Потенцијално решење у погледу проблема категоризације и смештаја лица могло би се решити увођењем додатних инструмената процене, те категоризацијом лица у одељења различитог степена безбедности, а која одговара управо утврђеном безбедносном ризику. На овај начин би се бројчано растеретила одељења вишег степена безбедности, а самим тим и омогућио лакши рад припадника службе обезбеђења.

Када је у питању поступање запослених у затвору у погледу подношења дисциплинских пријава, запажа се блага превага ставова слагања са тврдњом да се исте подносе необјективно за „ситнице које не нарушавају битно безбедност и дисциплину“. Заправо, у интервјуу који је обављен са испитаницима, већина је става постојања неуједначених критеријума међу командирима и надзорницима, као и малициозног и ретрибутивног подношења дисциплинских пријава које имају за примарни циљ компромитовање позитивних одговора судова, а у погледу молбе за условни отпуст.

Ипак, када је у питању ефективност законом предвиђених дисциплинских мера, став осуђеника је да исте остварују само симболичан ефекат, без стварног утицаја на корекцију понашања. При томе, док је очекивано да ће мере попут укора бити минималног нивоа утицаја, занимљиво је да у дисциплинским поступањима у пракси кажњавање осуђених често нема прогресијарни карактер, већ је могуће да лице буде рецимо четири пута санкционисано мером укора, за различите преступе, а што свакако дерогира смисао саме мере.

Надаље, када је у питању одузимање посебних права, ваља напоменути да нови Закон о извршењу кривичних санкција као основно право лицима на Затвореном одељењу предвиђа две посете месечно и два пакета. У том смислу,

сама додела трећег пакета већини осуђеника не носи посебан значај, те ни одузимање истог не представља меру која би могла значајније дисциплински деловати. Коначно, неформални систем функционисања међу осуђеницима омогућава да пакети долазе преко других осуђених лица, а чиме је практично немогуће реализовати наведену дисциплинску меру преко симболичног нивоа

Тек нешто виши ниво ефективности односи се на меру упућивања у самицу, премда је извршење исте поново врло проблематично. Тако се током издржавања наведене мере у пракси по правилу осуђеном дозвољава неограничено спавање, а што многи којима је изречена самица у краћем трајању доживљавају као награду и одмор од гужве која је на блоку и пребукираним собама. Отуда се као највећи проблем приликом издржавања самице наводи досада. Ипак, ваља напоменути да се у пракси најчешће изричу самице у трајању од 3 до 5 дана, те да је само у једном случају за више дисциплинских престапа у стицају изречена самица у трајању од 15 дана.

Када је у питању корекција понашања осуђених лица и обезбеђивање вишег степена безбедности ставови испитаника су нешто другачији када је у питању изрицање мере боравка у ОПН-у. Наиме, мера смештаја под појачани надзор, а која у пракси траје најмање три месеца носи значајно виши ниво депривације слобода. Изолација из доминантно неформалног система, контрола кретања и контакта у дужем временском периоду, тако у пракси по правилу води кориговању понашања и редукцији насилних односа. Ово се односи како на само лице коме је одређена наведена мера, али и на остатак осуђеничког колектива у генерално превентивном смислу.

Ставови испитаника према оправданости примене мера принуде од стране припадника службе обезбеђења упућују на одсуство тортуре, односно прекомерности примене мера принуде и неоправданости примене истих. Тек супротну валенцу става износе лица која су осуђена за кривична дела у вези са дрогама, уз неретко кверулантску елаборацију безбедносних проблема.

Сегмент процене ставова који се тиче перцепције проблема појединих врста насиља сведочи о наизглед маргиналном присуству сексуалног насиља у затвору. Ипак, након спроведеног интервјуа значајан број испитаника је потврдио да хомосексуални односи нису реткост у пеналном оквиру, али да исти немају карактер насиља. Наравно, овакво закључивање се може релативизовати, а с обзиром на феноменолошка сазнања сходно којима сексуална виктимизација у затворима има по правилу карактер принуде, било да је непосредно укључено физичко насиље или само застрашивање.

Премда су испитаници током интервјуа настојали минимизирати извештаје о учесталости и важности проблема физичког насиља, а о чему сведочи и релативно ниска средња вредност на ајтему 8 од 3,67, стиче се утисак да неформални систем унутар затвора у потпуности почива на принципу силе. О овоме сведочи и значајно виша средња вредност ставова када је у питању перцепција важности психолошког насиља.

Наиме, према изјавама испитаника у неформалној хијерархији често физичка принуда није ни потребна, с обзиром да статус и психички притисак

појединца или групе по правилу обезбеђују жељени циљ. Тек супростављање у датом оквиру може водити физичком дисциплиновању. Насиље се тако најчешће везује за појаву одавања информација службеним лицима, невраћене дугове или успостављање хијерархије на блоку.

Када је у питању перцепција чиниоца који утичу на одржавање безбедности и дисциплине у затвору висок консезнус ставова запажа се у контексту пребукираности смештајних капацитета, великог броја зависника и трговине лековима, те сукоба које осуђеници преносе са слободе у пеналне услове.

Тако када су у питању смештајни капацитети просечан број осуђених лица у једној соби на Затвореном одељењу износи од 13-15, а што свакако у популацији која има снижену фрустрациону толеранцију представља снажан фактор ризика насилничког понашања.

Надаље, када су у питању зависници, занимљивим запажањем се поставља снажна стигматизација наркомана, као и свих оних лица која тргују терапијом. Ово је чак приметно и од стране лица која су и сама била зависници, али су током времена успоставили апстиненцију. Тумачење негативног става према овој категорији лица у безбедносном ризику може се објаснити пре свега емоционалном нестабилношћу наведене категорије, али и повезивањем наркоманије са инфективним болестима.

Коначно, премда Окружни затвор у Новом Саду покрива велику територију, лица која се упућују на издржавање казне неретко се познају. Криминални миље у том смислу често преноси сукобе у пеналну средину, а што свакако представља важан безбедносни изазов.

Ставови осуђеника који се тичу насилног понашања према припадницима службе безбедности поново сведоче о екстернализацији и пребацавању одговорности за насиље ван осуђеничког колектива. У том смислу, приметан је консезус ставова сходно коме осуђеници насилно реагују само на провокације. Ипак, ваља напоменути да се анализом исказаних ставова запажа јасна пракса притиска и покушаја застрашивања припадника службе безбедности.

Када су у питању ставови који се тичу перцепције ризика од инфективних болести током издржавања казне, приметно је да осуђена лица боравак у истим просторијама са ХИВ или ХЦВ позитивним особама не виде као посебно ризични оквир. Ово је и разумљиво с обзиром да је у Окружном затвору реализован пројекат тестирања и едукације осуђених лица у датом контексту, те су осуђена лица добро информисана о могућим путевима преноса наведеног типа инфекције. Ипак, присуство већег броја лица наведених серолошких атрибута као и могућност физичких сукоба који неретко воде повредама коже и слузокоже свакако представља разлог забринутости осуђених лица.

Сегмент истраживања који се односи на могуће превентивне мере у погледу обезбеђивања вишег ниова безбедности поново сведочи о тенденцијама осуђених лица да узроке датих проблема везују за припаднике службе обезбеђења, те покушаје решавања датог проблема у оквиру неформалног система. Тако осуђена лица практично једногласно истичу потребу постојања објективне инстанце спољашње контроле која би одговарала на притужбе и дисци-

плински санкционисала командире и надзорнике. Ипак, занимљиво је напоменути да су током интервјуа у једнаком степену сагласности осуђена лица истичала да ни управник, судија за извршење, судови, директор управе, министар, омбудсман не носе потребни ниво објективности.

Надаље, кад су у питању практичне превентивне мере и поред чињенице да насиље постоји међу осуђеним лицима, примена мера ситуационе превенције се налази неприхватљивим. Ово се истиче како у односу на повећање броја командира, тако и у односу на мере видео надзора и контроле поседовања недозвољених ствари на смештају.

Напоследку, висок степен сагласности ставова у погледу примене могућих превентивних стратегија односи се на издвајање одређених категорија лица у посебна одељења. Тако је већина осуђених лица била сагласна о потреби издвајања сексуалних преступника као посебно проблематичне категорије. Ипак, током интервјуа, као и током разговора са службеним лицима запажено је да премда је дата категорија лица представљена као посебно стигматизирана у пракси не трпи посебно висок ниво насиља. Ово се односи и на лица која су осуђена за насиље у породици, сексуалне деликте на штету малолетних лица, односно на лица осуђена за кривично дело силовања. Тек неформални статус и ниво изложености насиљу које ће лице остварити у условима пеналне средине зависиће пре свега од физичке снаге, криминалне каријере, доступних ресурса и вештине прилагођавања осуђеничком колективу.

Закључак

Спроведено истраживање реализовано је у контексту неколико циљева. У првом реду чини се потврђеним да пенална средина заиста представља затворени оквир са посебним проблемима насилничког понашања. Акумулација бројних предиспонирајућих фактора, као и депривација слобода кумулативно утиче да психичко или физичко насиље постане уобичајено средство обезбеђивања и одржавања неформалног положаја током издржавања казне.

Ипак, импликације овог рада су нешто шире. Наиме, док се осуђена лица на једној страни боре за остваривање својих права и гарантовање безбедности, потпуно је јасна тенденција формирања самоодрживог система који не жели мешање припадника службе обезбеђења. Отуда би се могло доћи у искушење да формални сектор одустане од заштите осуђених лица од самих себе, те да унутрашње функционисање унутар осуђеничког колектива буде препуштено неформалном систему управљања. Овакви модели и нису тако непознати у пракси, а у неким латиноамеричким државама функционишу у прилично радикалним формама у којима припадници страже контролишу само спољне бедеме затвора, док је унутрашња динамика стихијски препуштена осуђеним лицима.

Јасно овакав модел рада тешко може бити прихватљив, како из потребе стварне заштите лица која су посебно вулнерабилна, тако и из разлога закон-

ског одређења сврхе кривичних санкција. Наиме, пратећи савремена пенолошка схватања, затвор се не сме схватити као ретрибутивна територија у којој тешки и насилни услови живота представљају интегрални сегмент казне. Излагање психопатском понашању и укључивање у колектив у коме доминира насиље ни на који начин се не може повезати са тенденцијом просоцијалне оријентације, корекције, преваспитања. Тек успостављањем контроле понашања, може се претпоставити позитивно дејство психолошког или педагошког третмана, односно остваривање специјалне превенције.

Сумирајући претходно, док је евидентно да насиље у затворима постоји, као и да осуђена лица не желе повећање броја командира или примену мера ситуационе превенције, поставља се питање ораганизације рада службе за обезбеђење, њихове изложености насиљу, стварних овлашћења у погледу примене мера принуде, као и притисака од стране различитих, а посебно невладиних инстанци у погледу превенције тортуре. Овоме се може додати и раније представљане чињеница потпуно импотентног доживљаја законом предвиђених мера дисциплинског санкционисања, које једино ефективним налазе употребу гумене палице или трајне изолације.

У том смислу, проблем безбедности у затворима поставља се у врло незавидну позицију. Лимитирани оквир могућих безбедносних маневара и императив одржавања дисциплине јасно је супростављен постојећем законском оквиру, као и притисцима различитих инстанци у погледу поштовања права осуђених лица. Тек проналажење адекватне мере и баланса између ових јасно супростављених тенденција представљаће изазов који се у наредном периоду мора покушати решити.

Литература:

1. Baillargeon, J., Binswanger, I. A., Penn, J. V., Williams, B. A., & Murray, O. J. (2009). Psychiatric disorders and repeat incarcerations: the revolving prison door. *American Journal of Psychiatry*, 166(1), 103-109.
2. Igor Božanić, Marin Mrčela, (2006). Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2), str. 431-449.
3. Bowker, L. H. (1980). *Prison victimization*. New York: Elsevier.
4. Fazel, S., Bains, P., & Doll, H. (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*, 101(2), 181-191.
5. Garland, B. (2002). Prison treatment staff burnout: Consequences, causes and prevention. *Corrections Today*, 64(7), 116-121.
6. Goran Jovanić, (2014). Sigurnost u zatvoru. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 13(2).141-172
7. Goran Jovanić, S., (2004). Problems in perpetration of long-lasting imprisonment infliction. *Istraživanja u defektologiji*, (4), 183-196.
8. Vukadin Kovčo, I., & Miroslav Mihoci, (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 333-367.
9. Lahm, K. F. (2009). Inmate Assaults on Prison Staff A Multilevel Examination of an Overlooked Form of Prison Violence. *The Prison Journal*, 89(2), 131-150.

10. Nenad Macanović, (2007). Formal and informal systems in prison. *Temida*, 10(4), 57-61.
11. Miroslav Mihoci, (2006). Sigurnost kaznionica i zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 879-905.
12. Patrick, S. (1998). Differences in inmate-inmate and inmate-staff altercations: Examples from a medium security prison. *The Social Science Journal*, 35(2), 253-263.
13. Milenko Radoman, (2013). Penologija i kazneno izvršno pravo. Beograd
14. Struckman-Johnson, C., & Struckman-Johnson, D. (2000). Sexual coercion rates in seven Midwestern prison facilities for men. *The Prison Journal*, 80(4), 379-390.
15. Wolff, N., Blitz, C. L., Shi, J., Siegel, J., & Bachman, R. (2007). Physical Violence Inside Prisons: Rates of Victimization. *Criminal justice and behavior*, 34(5), 588-599.

PERCEPTIONS OF SAFETY PROBLEMS CONVICTS SERVING PRISON SENTENCES

Summary: The paper presents the results of research of perception of security problems of convicted persons serving prison sentences. Cause is comprised 120 persons who are serving their sentence in a closed ward of the District Prison in Novi Sad. Analysis of attitudes was carried out using a specially designed questionnaire that was over 15 items determined the attitudes towards formal legal framework to maintain security and discipline, the problem of violence among prisoners, the issue of violence against members of the security service, as well as to certain preventive strategies given context. Research results indicate the ineffectiveness of the existing legal framework in terms of security challenges, the presence of all forms of violence in prisoners' collective, as well as complex multiple challenges that are in front of officials in terms of suppressing the respective phenomenon.

Key words: prison, violence, prevention, attitudes